

Lühike trolliküti käsiraamat

ehk ettepanekud *online* diskussioonitehnoloogia arendamiseks Eestis

Version 1.0

Daniel Vaarik
Tarmo Jüristo

Järgnev tekst põhineb blogis Memokraat 2009. aasta jooksul toimunud sõnavabaduse ja kommentaariumide teemalistele aruteludele. Suur tänu kõigile, kes on kaasa kommenteerinud ja suur tänu ka kõigile sõpradele ja tuttavatele, kes võtsid vaevaks seda paberit enne avaldamist läbi lugeda ja kommenteerida.

Trolliküti käsiraamat on avatud kommentaaridele ning edasiarendustele. Ettepanekuid võib esitada kommentaariumis veebiaadressil memokraat.ee.

Troll: Interneti slängis tähistab troll inimest, kes postitab solvavaid kommentaare *online* keskkonda. Tema peamiseks eesmärgiks on provotseerida teisi inimesi ning häirida diskussiooni.

Sissejuhatus

ehk miks me nii kirjutasime

See tekst on mõeldud kõigile, kes usuvad, et ühiskond vajab vaba meediat ja kes hindavad kõrgelt inimese õigust ennast väljendada. See tekst on kriitiline *online* arutelude seniste tavade suhtes Eestis, kuid see ei tulene kiuslikkusest. Seepärast ei arvusta me kedagi ilma lahendusi pakkumata. Siiski, enne kui ettepanekuid teeme, tõestame, et kõik pole see, millena ta näib.

Näiteks innustas meid kirjutades eriliselt Eesti meedias levinud arusaam, et igasugune kriitika olemasoleva süsteemi suhtes tähendab sõnavabaduse lämmatamist ja tsensuuri. Tõepoolest, juba selline väide ise näitab pigem soovi vältida diskussiooni, kui tegelikku muret sõnavabaduse tuleviku pärast.

Järgnevatel lehekülgedel näitame, et Eesti meedias laialt levinud *online* kommentaariumide süsteemis on olemas elemendid, mis piiravad inimeste põhivabadusi. Selgitame näiteks, kuidas toimub kommentaariruumides inimeste arvamuse tsenseerimine läbi tegevuse, mida nimetame kas kamba- või rahvatsensuuriks.

Sellise tsensuurilise surve tunnistamine ei ole Eestis toimunud kergelt ning seepärast peatume pikemalt kaudse tsensuuri mõjul avalikule diskussioonile. Olles selle peale pikalt mõelnud, oleme kindlad, et kambatsensuur ei ole hea asi, kuna selle mõjud on aeglased, kuid vääramatult kahjulikud meediale ja ka meie kõigi elukeskkonnale.

Me oleme ise netikommentaari uskude usku ning oleme veendunud, et ka anonüümsed kommentaarid on väärtuslikud. Seda on tõestanud kasvõi juba mainitud diskussioonid Memokraadi blogis või ka paljudes teistes kohtades.

Kahjuks on kõik tehnoloogiad oma olemuselt neutraalsed, see tähendab, et neil pole eetikast ega moraali. Nagu ka kirvel ega labidal pole moraali ning neid võib kasutada nii ülesehitamiseks kui lammutamiseks, pole moraali ka kommentaaride anonümiseerimise tehnoloogial ning ei ole võimalik väita, et ükskõik kuidas seda tehnoloogiat kasutatakse, on see alati hea.

Mõneti on lausa hämmastav, kuidas ilmselget eitades ning sidudes teema osavalt sõnavabadusega, on Eesti meedia-ettevõtted suutnud luua ettekujutuse, et labidaga võib teha kõike, sest ta on labidas. Nii nagu kunagises Nõukogude Liidus ei olnud anonüümikiri vabaduse tööriist, ei ole seda alati ka anonüümne kommentaar tänases Eesti Vabariigis.

Niisiis, väidame, et praegu Eesti meediakanalites valdavalt kasutatavad kommentaarikeskkonnad ei suurenda sõnavabadust, sallivust ega demokraatiat. Me väidame, et see tehnoloogia omab küll suurt potentsiaali, kuid seda kasutades tehakse olulisi vigu, mis lõppkokkuvõttes mõjuvad just halvasti sõnavabadusele, sallivusele ja demokraatialle. Näeme järgmisi põhilisi probleeme:

- 1) Praegu kasutatavad kommentaaritehnoloogiad välistavad pehmelt aga järjekindlalt osade inimeste osalemise avalikus diskussioonis;
- 2) Need tehnoloogiad välistavad meediakanalite *online* kanalites võimaluse arutleda teatud teemade üle;
- 3) Need tehnoloogiad mitte ainult ei peegelda avalikku arvamust, vaid ka muudavad seda oluliselt, nihutades maailmavaadete vahelise vaidluse raskuspunkti solvangute ning oponenti alandamise tasandile;
- 4) Need tehnoloogiad radikaliseerivad inimeste/gruppide/avalikkuse arvamust ning külvavad seega sallimatust, mis viib oluliste ühiskondlike tagajärgedeni;
- 5) Ei saa mööda vaadata ka asjaolust, et anonümiseerimise tehnoloogiaid kasutatakse ka sihipäraselt erinevatele ebasobivate arvamuste mahasurumiseks (näiteks poliitilised

kommentaatorid, kes tegelevad meediaportalides nii öelda valvekommenteerimisega, mille eesmärk pole diskussioon, vaid ebasoovitava arvamuse uputamine müra sisse. Toimetused pole seni tulnud välja töötavate lahendustega selle nähtuse vähendamiseks).

Lahendused neile küsimustele on põhimõtteliselt olemas ning selle dokumendi viimases osas keskendumegi nende väljapakkumisele. Enamasti on need lahendused kuskil isegi ka kasutusel ning nende omaks võtmine on vaid meediakanalite endi otsustamisjulguse küsimus. Selle dokumendiga soovime seda otsustusjulgust kasvatada näidates, et senisel *online* kultuuril on oma hind.

Vajab vist üle rõhutamist, et meie poolt pakutavad lahendused ei ole mõeldud ettepanekutena riigile *online* meedia survestamiseks, vaid need on ettepanekud avalikkusele selleks, et nad mõistaksid, mida on õigus meedialt oodata ning meediale, et aidata kaasa paremate lahenduste loomisele.

Sõnavabaduse ideest

Ühelt poolt on muidugi väga meelitatav leida Eestit kõrgetelt kohtadelt erinevates pressi- ja meediavabadust kajastavates edetabelites - *Reporters Without Borders*-i poolt koostatav *Worldwide Press Freedom Index*-is platseerume koguni neljandale kohale Islandi, Luxembourgigi ja Norra järel.

Eestis sellega harjunud olles ongi lihtne unustada, kui suur privileeg tegelikult on vaba meedia. Isegi meie lähinaabruses ei ole see miljonite inimeste jaoks sugugi enesestmõistetav ja kättesaadav. Samas ei peaks see meile andma põhjust arvamaks, et järelikult on kõik kõige paremas korras ning praegune olukord on parim võimalikest.

Mõistetavatel põhjustel baseeruvad sellised vabaduse indeksid eeskätt nn. negatiivse vabaduse¹ kontseptsioonil - kasvõi lihtsalt seepärast, et on palju lihtsam loetleda erinevate takistuste ja piirangute olemasolu kui kirjeldada midagi abstraktset nagu seda võiks olla "erinevate arvamuste tekkeks ja väljendamiseks soodsa keskkonna olemasolu".

Teisalt ongi elementaarsed negatiivsed vabadused ka kahtlemata erinevate positiivsete vabaduste² eelduseks. Kogu selle diskussiooni juures on aga oluline silmas pidada, et vabadus ei ole kõigeülene hüve, midagi sellist mis on väärtuslik asjana iseeneses.

Kui paljud meist tahaks pigem elada Malis, pressivabaduselt auväärt 31. koht, eespool näiteks Prantsusmaast, Hispaaniast, Itaaliast ja ka Ameerika Ühendriikidest, kui Singapuris, kes on pressivabaduse osas maailmas 144. kohal, üldise elukvaliteedi edetabelis aga nr. 11?

Vabadus on oluline väärtus tingimusena teiste hüvede saavutamiseks, nii nagu demokraatia riigikorrana ei ole omaette eesmärk vaid pelgalt vahend üldise heaolu maksimeerimiseks. Selliselt peakski küsimuse püstitama hoopis sedapidi - mis on need hüved mille saavutamiseks või tagamiseks me vaba meediat vajame?

Levinud seisukoha järgi on pressi- ja meediavabadus oluliseks tingimuseks sõna- ja mõttevabadusele laiemalt, mis omakorda on tähtsad komponendid demokraatliku ja vaba ühiskonna tekkeks ja säilimiseks. Vast ei hakkakski siinkohal palju sügavamale kaevama ja küsima mille jaoks need omakorda head on - see on omaette arutelu teema.

¹ "negatiivne" ei tähista siinkohal väärtushinnangut vaid meetodit, millega defineerida vabadust läbi piirangute puudumise ehk "vabadusena millestki"

² vabadus mis on defineeritud läbi mingite reaalsete võimaluste olemasolu, n.ö. "vabadus millekski"

Sõnavabaduse ja demokraatia omavaheline seos on ka Eestis viimastel aastatel üheks keskseks teemaks olnud, väljendatuna üldises printsiibis, et kellegi (olgu siis nimelise või anonüümse) arvamuse muutmise, mitte-avaldamine või muul moel piiramine on hiiliv tee totalitarismi, pluto-, auto- või mõnda muusse halba -kraatiasse.

Üldiselt tunduvad vast ka kõik nõus olema, et anonüümse arvamuse avaldamisega kaasnev oluliselt madalam enesedistsipliin ja diskussioonikultuur on omamoodi *necessary evil*, kahetsusväärne kuid vältimatu hind mida sõnavabaduse nimel tuleb tasuda ja taluda. See on aga seisukoht, mille kehtivus ei ole kindlasti väljaspool küsimust.

Kui lähtuda demokraatliku ühiskonna huvidest, siis võiks maksimeerimist väärida hüved olla näiteks võimalikult paljude inimeste kaasatus debatti ja võimalikult suur tolerants erinevate seisukohtade osas. Need mõlemad aga eeldavad teatud keskkonda, mingeid suhtlemisreegleid - viisakust, kui soovite.

Ka restoranis käies ei ole ainus oluline asi toidu maitse - see võib olla ükskõik kui hea, kuid kui kelner seda lauda tuues itsitab küllastaja hõreneva pealae üle või arvab, et "naine on teil veidi ülekaaluline selleks, et niimoodi kooki tellida" on vast natuke veider seepeale soovitada, et "äh, ära pane tähele, mind näiteks ei häiri". Niisamuti on vähe abi "heast arutelust" kui oluline osa selle potentsiaalsetest osalejatest selles sõna ei võta või seda isegi ei loe ega kuule, kuna vorm, milles see aset leiab ei ole neile lihtsalt vastuvõetav.

Väitlus anonüümse üle

Arutelu sõnavabaduse ja anonüümsete kommentaaride üle on keeruline ja mitmetahuline. Ka täieliku anonüümse poolt olevaid argumente on palju. Seepärast otsustasime eraldi peatükis samm sammult lahata erinevaid pooltväiteid, mis palistavad pikki aastaid kestnud anonüümse teemalisi vaidlusi Eestis.

Argument: "Anonüümset kommentaarid, sealhulgas solvavad kommentaarid on vajalikud selleks, et toimiks demokraatia, et inimesed saaksid teada kartmatult sellest, kui midagi valesti"

Kommentaar: Loogiliselt võttes ei ole see väide veenev, sest see seab eelduseks, et kommentaariruum on ainus viis toimetusega anonüümset suhelda. Tegelikult on lugejatel alati olnud võimalus ajalehetimetustega enda identiteeti avaldamata ühendust võtta.

Enne internetiajastut sai seda teha anonüümkirja või anonüümse kõne kujul, kuid tänapäeval on selleks oluliselt rohkem võimalusi, olgu selleks siis väike aknake, mille kaudu toimetusele anonüümset e-maili saata või siis mõni muu sarnane moodus. Seetõttu ei ole usutav, et anonüümsete vihjete saatmine saaks oluliselt kahjustatud, kui neid ei saa teha läbi kommentaariruumi.

On küll ka võimalus, et anonüümne kommentaator soovib midagi teada anda otse teistele lugejatele ning kahtlemata on oluline, et selline võimalus oleks olemas. Õnneks on ka kommentaariruumi anonüümse mitu tasandit. Kommentaator võib esineda pseudonüümi all ning hoolimata sellest, et toimetusele on tema tegelik identiteet teada, ei pea see olema teada kolmandatele osapooltele.

Argument: Anonüümsetes kommentaarides on aeg ajalt iva ehk kui anonüümseid kommentaare poleks, jääks avalikkus olulisest informatsioonist ilma

Lisaks eelmises punktis juba kirjeldatule, tegeleb see väide anonüümsuse absolutiseerimisega igasuguste teiste väärtuste üle. Siin võib aidata selle argumendi absurdsemasse konteksti asetamine. Kas kellegil on pähe tulnud pressida öökullidest kütteõli ning õigustada väidet sellega, et neist lindudest saab igast ühest 100 grammi väärtuslikku kütust (seejuures unustades, et öökullid kui liik võib selle peale sootuks hävida)? Miks siis peaks tekkima arusaam, et ühe iva leidmiseks on õigus tolereerida kümneid *ad hominem* solvavaid kommentaare?

Lisaks unustavad argumendi esitajad oma väitega kaasneva negatiivse poole ehk selle restoraninäite, mida kirjeldasime eelmises peatükis. Kui suurest hulgast ratsionaalsest diskussioonist jääme me täna **ilma**, kuna selle pidamine pole kommentaariumides inimestele vastuvõetav ega võimalik?

Argument: Igasugune vaba arvamuse toimetamine või modereerimine on tsensuur

Juhiksime siinkohal tähelepanu sellele, et ajalehed on ALATI olnud kanal, kus toimub informatsiooni valikuline esitamine. Toimetused otsustab vastavalt oma veendumustele mida avaldatakse ja mida mitte, millest kirjutatakse ja millest vaikitakse. Ajalehel võib olla paljudes küsimustes oma positsioon ja see ei ole tsensuur, see on toimetuse poliitika.

Tegelikult kaasneb valik iga kommunikatsiooniaktiga ning sellel on omad põhjused - enamasti sellised, et see mida me ütleme, ei tohiks kahjustada teiste inimeste vabadust oma arvamust väljendada. Kui lähtume põhimõttest, et ajalehed on oma sisu ise valinud, ei ole ka nendepoolne kommentaaride modereerimine sõnavabaduse piiramine ega tsensuur.

Seejuures meenutame, et ajalehe valik ilmutada informatsiooni valimatult võib viia hoopis teistmoodi sõnavabaduse piiramise ehk kambatsensuurini.

Argument: Anonüümseid kommentaare ei maksa tähele panna, nende mõju on väike. Mind see ei häiri!

Esiteks näitab see väide, et esitaja on juba kaotanud teatud tundlikkuse ehk tehnoloogia on muutnud tema inimlikku võimet kogeda, mis on lubatud ja mis lubamatu. Ja tõepoolest, seda väidet esitavadki enamasti inimesed, kellel on väga palju esinemiskogemust, kes on otseselt seotud meediaga või siis vahel harvem ka need inimesed, kellel pole üldse esinemiskogemust ja seetõttu puudub ka otsene kontakt probleemiga.

Väide kõlabki samas usutavalt, kuid ainult üksikisiku kontekstis. On tõesti võimalik uskuda, et on inimesi, keda ekstreemsed anonüümset kommentaarid ei häiri, kuid samal ajal on täiesti selge, et on olemas inimesed, keda häirivad nii anonüümset kui mitteanonüümset solvangud, need on kesktasandi inimesed, kes peavad meedias esinema aeg ajalt.

Nende seas on inimesed, kes siiani usuvad meedias kirjutatu jõudu ning peavad oluliseks minna sinna esinema ning lugeda sealt saabuvat tagasisidet.

Siit tulenevalt on selge, et anonüümsetel kommentaaridel on mõju vähemalt teatud isikutele. Lisaks, kui paksunahaline esineja ei pruugigi lugeda enda kohta kirjutatud kommentaare, siis võivad näiteks lugeda neid tema laps, lapse klassikaaslased, töökaaslased jne. Teoreetiliselt on seejuures välistatud, et nende kommentaaride lugemisel puudub igasugune mõju. Küsimus võib olla selle mõju suurus, kuid kindlasti pole võimalik väita, et mõju puudub.

Pigem peaks kommentaariumides kehtima printsiip, mida inglise keeles nimetatakse "*let the one who is easiest offended define what is offence*" ehk siis kui kaks inimest omavahelises suhtluses

peavad defineerima mis on "solvang", siis saab selle definitsiooni aluseks olla ainult n.ö. "tundlikum" variant.

Argument: Kui anonüümsed kommentaarid teid takistavad, siis äkki pole teie sõnum lihtsalt piisavalt oluline/tugev?

Kui see argument lõpuni mõelda, siis jõuab järeldusele, et nõrkadel isikutel pole avalikku esinemisse asja. Millist mõju omab selline arusaam demokraatialle? Mida tähendab see vähese esinemiskogemusega inimestele, tõrjututele, kogenematutele, vähemustele?

Samuti võib sellest argumendist välja lugeda, et lõpuni läbi mõtlemata ideedega pole esinejal avalikkuse ette asja. Kui arvestada, et paljud ideed saavad lõpliku viimistluse just avaliku debati käigus, tähendab see sellise protsessi välistamist ning siit järelduvalt ka seda, et ühiskond jääb diskussioonide osas vaesemaks.

Huvitav on seejuures väide julgusest, sest anonüümsete kommentaatorite endi puhul seda ei kasutata, antakse mõista, et nad pigem jääksid anonüümseteks, kuna neid võivad tabada kellegi surve. (Iseenesest see võibki mõnel puhul tõsi olla, kuid millegi pärast ei tooda surve argumenti sisse nende inimeste kaitseks, keda kommentaarides tihtipeale avalikult rünnatakse).

Argument: Selline ongi rahva arvamus, vox populi, vox dei

Väidet, et anonüümsed kommentaarid peegeldavad rahva arvamust, on raske uskuda pärast seda kui tutvuda näiteks Cass Sunsteini³ argumentidega grupiviisilisest polariseerumisest.

Selle kohaselt muutuvad sarnaste arvamustega inimesed samas ruumis radikaalsemaks, juhul kui arvamus ei leia mõistlikku vastukaalu. Siit võib näha, et vähemalt mõnedel juhtudel anonüümsed kommentaarid mitte ei peegelda rahva või teatud gruppide arvamust, vaid see on selle arvamuse kujunemise koht ning selles kohas toimub radikaliseerumine. See kehtib eriti juhul, kui madalama valulävega inimesed või nõrgema arvamusega inimesed kommentaariruumidest eemale hoiduma hakkavad.

Seejuures tasub tähele panna ka probleemi mänguteoreetilist alust (näiteks *public goods game*), mille abil saab eksperimentaalselt ära tõestada, et reegliteta keskkonnas hakkavad kõik osavõtjad mõne mänguringi möödudes mängima kõige madalamal tasemel ehk siis kõige ebaausamalt. Ilma reegliteta kommenteerimine viib paratamatult selliste olukorrani, kus kommenteeritakse kõige madalama ühisnimetaja tasandil.

Lisaks võib vaadata ka anonüümse rahvahulga käitumismudelit, mida on uuritud juba rohkem kui sada aastat. Gustave Le Bon on kirjeldanud hulkade käitumist, mis võrsub isikute anonüümse tunnetusest rahvahulgas ning mis viib inimesed hulgakaupa teistsuguste käitumiseni kui nad üksikuna käituks.

Selline "deindividualiseerunud" rahvahulk tekib suure tõenäosusega ka anonüümsetes kommentaarides ning võib öelda, et anonüümne kommentaariväli on pigem selle käitumise esilekutsuja, kui lihtsalt selle registreerija või peegeldaja.

Sellesama punkti juures ei saa ka mööda kiusatusest, mis tabab poliitilisi parteisid, kui nad näevad võimalust esitleda fabritseeritud anonüümseid kommentaare kui "rahva häält". Samuti viib see

³ <http://www.spectator.co.uk/essays/all/3731248/to-become-an-extremist-hang-around-with-people-you-agree-with.thtml>

meid erinevate tehnikateni, mida kasutatakse diskussiooni maha surumiseks läbi rämedate avalduste, mustemaks näiteks siinkohal “brigadnikud” Venemaal või makstud sopasõdurid Hiinas ⁴.

Argument: Pakume rahvale võimaluse ennast välja elada virtuaalselt, siis ei ela nad ennast välja realselt

Eeldus, et rahvas seas pulbitseb raevumeri, mida tullakse kommentaarides välja elama, ei ole tegelikult tõestatud fakt, vaid üks eeldus. Täpselt sama palju on alust arvata, et justnimelt radikaalsed kommentaarid ise omavad rolli raevu tekitamises näiteks homode vastu ning kommentaariumis sündinud emotsioonid elatakse lõpuks välja tänaval või mujal “reaalses elus”.

Tulles taas Cass Sunsteini või mänguteooria juurde, usume, et pigem ongi seos just selline. Loomulikult ei ole paralleel üks-ühene, kuid on täiesti põhjendatud alus arvata, et radikaliseerivad kommentaarid pigem suurendavad “reaalse elu” konfliktide ohtu kui vähendavad.

Argument: Kui anonüümseid kommentaare ei lubataks, siis inimesed ei kommenteeriks ka oma nime alt, me kaotame väärtuslikku diskussiooni

On ilmselt tõsi, et kommentaaride koguhulk väheneks, kui kommentaaride anonüümsuse aste väheneks, samal ajal on raske uskuda, et kommentaaride diskussiooniväärtus väheneks või väheneks sõnavabadus. Selle poolt räägib paremini modereeritud foorumite kogemus (heaks näiteks võib tuua kasvõi Tarkinvestori kommentaariumi, milles osalemiseks on tarvis registreerida ennast isikukoodiga).

Argument: Kommentaare on liiga palju, et neid jõuaks kuidagi mõistlikult modereerida

On selge, et kommentaaride hulk väheneks pärast tingimuste karmistamist. Pigem on probleemiks see, et modereerimine ise maksab raha ning teiseks on probleemiks see, et kommentaariumiga kaasneb suurem klikkide hulk, millest ajalehed on majanduslikult huvitatud.

Argument: See teema on maailmas juba läbi arutatud ning midagi pole teha, anonüümseid kommentaarid on netiajastul vältimatud

Demagoogiline argument, mis ei anna ühtegi lahendust tänase olukorra kohta. On selge, et netitehnoloogia on sedavõrd uus, et selle lahtimõtestamine võtab aega veel aastaid, kui mitte aastakümneid. Samuti on ükskõik millise vaidluse katkestamine väitega, et see on kellegi teise poolt varem juba selgeks vaideldud kindel märk sellest, et vaidleja pole huvitatud sisulisest arutelust.

Argument: On ju olemas *notice and take down* süsteem, sellest peaks piisama, et hoida ära inimeste au ja väärkuse haavamine

Praktika näitab, et nii see pole. Eesti kommentaariruumides ripuvad kuude kaupa üleval anonüümseid kommentaarid, mis on solvava ja mõnitava iseloomuga. Samuti ei vasta *notice and take down* süsteem küsimusele, mis saab sellest kahjust, mida kommentaar on teinud enne seda, kui see on asjaosaliste poolt avastatud?

Argument: On ju võimalus kaevata anonüümne rünnak politseisse

Praktika näitab, et ka see ei tööta, kuna politsei ei pea anonüümseid rünnakuid enamasti tõsiselt. Memokraadile on teada vähemalt kaks juhtumit, kus vormiliselt isiku tapmisele suunatud

⁴ <http://lrtranslations.blogspot.com/2007/02/commissars-of-internet.html> ja <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7783640.stm>

üleskutsed on kaevatud politseisse, kuid politsei on keeldunud nende uurimisest, kuna nende sõnul pole tegemist "reaalse ohuga".

Argument: Miks peaksid ajalehed loobuma anonüümsetest kommentaaridest, kuna see on neile äriiselt kasulik?

Huvitav argument, millele võiks vastu küsida: Miks peaks vargad loobuma oma tegevusest, kui see on neile majanduslikult kasulik? Selle argumendi alaliik on umbes selline - miks ei paku kriitikud välja töötavaid lahendusi meediaettevõtjale x? Selle vastu on ilmselt hea küsida, et kes on meediaettevõtja x, et isegi äriplaani peab talle ette kirjutama kodanik, kes on tema seaduse piiril balanseerivate meedialahenduste suhtes kriitiline?

Argument: Kommentaarid pole ka meie väljaandele olulised, me hoiame neid lihtsalt sõnavabaduse pärast

Online väljaannete esindajad on korduvalt väljendanud seisukohta, et kommentaarid ei moodusta olulist osa väljaande liiklusest ning neist võiks ka põhimõtteliselt loobuda. Samal ajal ei kõla see väide veenvalt, arvestades nende väljaannete poolt tehtavaid pingutusi anonüümse kommentaariruumi säilitamisel.

Argument: Juba Veneetsia vabariigis olid anonüümised koosolekud, kus inimesed kandsid maske

Veneetsia vabariigi riigikorraldus on omaette huvitav teema, kuid paralleelid anonüümsete kommentaaridega on mõnevõrra kontekstist välja rebitud.

Ilmselt on siin omavahel segunenud mitu asja. Üks neist on maski kandmise traditsioon teatud perioodil ning ka karnevalikultuur Veneetsias ning teine on Veneetsia kodanikel olemas olnud võimalus saata anonüümkirju, mille vaatas läbi spetsiaalne komitee. Samas on selge, et mõlemil puhul on tegemist erineva anonüümisusega kui netikommentaari anonüümisus.

Esimesel juhul, on maski kandva inimese vastutus kindlasti suurem kui anonüümse netikommentaatori oma. Ta asub füüsiliselt samas ruumis ning on teatud asjaoludel kergesti identifitseeritav, kui ta peaks astuma teatud piiridest või normidest üle. Anonüümisuse tasemelt meenutab see pigem Tarkinvestori portaali või Riigikogu salajast hääletust, kus inimestele jagatakse "maskid" mingite reeglite alusel kätte, mitte täiesti reeglivaba anonüümset netikommentaariumi. Seega, tegemist on just paraja anonüümisuse tasemega, mis võikski olla netikommentaariumides kasutusel.

Teisel juhul on aga tegemist kirjade saatmisega riigile või siis miks mitte "toimetusele", olukord, mis pole kindlasti võrreldav netis kommentaari kirjutamisega, vähemalt seni kuni riik või toimetuse ei otsusta anonüümkirju avaldama hakata.

Lahenduste poole

Nagu öeldud, on vahendid online diskussioonide kvaliteedi tõstmiseks tehnoloogiliselt olemas ning palju seisab meediakanalite tahtmise taga. Viimast on aga vähe. Avalikkus ega riik ei saa demokraatlikus riigis meediakanaleile ette kirjutada, kuidas täpselt nad oma kommentaariume modereerivad, küll saab aga avalikkus avaldada survet, et kommentaariumides kehtiks inimõigused, sõnavabadus ning Eesti Vabariigi seadused.

2009. aasta suvi ja sügis on toonud endaga küll kaasa mõningast suuremat meediakanalite tähelepanu kommentaariumide modereerimise vajadusele, tõenäoliselt on selle taga suurel määral

ka portaal Delfi kohtukaotus Vjatseslav Leedole. Samas võib öelda, et muudatused on siiski pigem kosmeetilised kui sisulised.

Tööle võetud moderaatorid ei suuda siiani tagada ka lihtsate solvangute kadumist kommentaariumist ning maha suudetakse võtta vaid mingi osa otsestest ähvardustest isikute aadressil. Reaalsus on see, et selline tegevus on olemuselt tagajärgede likvideerimine, mitte tegelemine põhjusega.

Delfi on käivitanud ka rubriigi Kõik kommentaaridest⁵, kuhu on koondatud kommentaaride teemalisi artikleid. Iseenesest on tegemist tänuväärse algatusega, kuid seni kuni Delfi samal ajal ei tee piisavalt kommentaarikeskkonna parandamiseks, on sellel oht muutuda nii öelda "kommipesuks" (inglise keeles siis näiteks *comment wash*, analoogia sõnast "*greenwash*", mis tähistab teatud firmade soovi välja paista rohelisemana, paremana kui nad tegelikult on).

Loobumises on jõud

Üldiselt valitseb seisukoht, et ajalehed on oma kommentaariruumide kujundamiselt jõupositsioonil ning tarbija peab lihtsalt võtma endale pakutud toodet.

Selline ettekujutus võib olla aga ekslik, sest on väga tõenäoline ja teoreetiliselt põhjendatav, et toimetused on kommentaariruumide madala kvaliteedi eest juba tasunud korralikku lõivu vähenenud usaldusväärse, langeva mõju ja kaudselt ka saamata rahaga. Klikipõhine online ajakirjandus ei ole senini avastanud endale sobivat ja samas veenvat kasumimudelit.

Vahel kiputakse unustama, et tarbija käes on ajalehtede mõjutamiseks konkreetsed vahendid ning üheks neist on meedia ostmata jätmine.

Täpselt sama moodi on meedias esinevatel arvamusiidritel tänu meedia vähenevale mõjule ja alternatiivsetele eneseväljenduse vahenditele üha lihtsam teha otsus mitte osaleda meedia masinavärgis. Süsteemis mis toodab kehvakvaliteedilist refereerivat ajakirjandust, mille sabas lohiseb sõimust põimunud kommentaaride ahel.

Meie eesmärk ei ole aga õhutada vaenu meedia vastu, vaid pakkuda lahendusi, mille kohaselt võiks meedia muutuda sallivamaks ja demokraatlikumaks keskkonnaks, seepärast soovitame enne vasanduvatele sammudele asumist anda meediale võimalus enese muutmiseks.

Autentimine ID kaardi ja/või pankade kaudu

See on võimalikest lahendustest kõige radikaalsem, kuid mainime seda esimeses järjekorras, sest usume, et sellel võivad olla kõige paremad tulemused kommentaariumi kvaliteedi parandamisel. Lisaks on selline autentimine tänaseks kättesaadav suuremale osale Eesti elanikest kui ID kaarti pole, siis panga kaudu autentimine on siiski võimalik, küsimus on aga autentimise teenusele pankade poolt seatud hinnas.

Vastavalt tehtud päringule on Swedbankis ühe autentimise nii öelda letihinnaks 2 krooni ning see on ilmseltgelt liiga kõrge hind meedia poolt vaadates. Samal ajal hinnates ära vajaliku autentimiste hulga, ei ole tehniliselt välistatud võimalus, et pankadega võib jõuda kokkuleppele näiteks reklaami barterteingu või siis sotsiaalse vastutuse projekti raames, mis võimaldab pakkuda autentimist ajalehtedele oluliselt odavamalt või siis isegi tasuta.

On vägagi selge, et sellisele sammule järgnevad esialgsed tagasilöögid, võib langeda liiklus portaalis, klikkide arv ning võivad esile kerkida maineprobleemid teatud lugejate seas. Kuid samas

⁵ http://www.delfi.ee/news/paevauudised/koik_kommentaariidest/

on selge, et paraneks võimalus sõna võtta neil, kes tõesti tahavad sisulist diskussiooni, mille kvaliteet muudaks ka meediaväljaande enda kuvandit oluliselt kvaliteetsemaks.

Autentimine ID kaardi või pankade kaudu võimaldaks ka suhteliselt otsustavat kommentaaride modereerimist ning selle välistamist, et üks ja sama isik tuleks erinevate identiteetide alt kommenteerima ka pärast seda kui ta on diskussioonist eemaldatud.

Põhilise miinusena näeme autentimisel välismaal elavate eestlaste eemalejäämist, kuid selliselt juhul võib sisse seada ka autentimise lisavarandi ehk isikliku pöördumise moderaatori poole, kes kiidab seejärel erandina kasutajanime heaks.

Indrek Martin (Voyag) on Memokraadi blogis välja pakkunud lahenduse⁶, mille kohaselt võiks autenditud sissekanded ilmuda diskussiooni kohe, kuid anonüümsed kommentaarid peaksid läbima eelkontrolli. Toetame sellist ideed kui suurepärast kompromissi modereerimisvajaduse ning anonüümsusvajaduse vahel.

Leebe autentimine

Erinevad kogemused autentimise taseme tõstmisega näitavad, et isikute tuvastamise leebed vormid võivad samuti tuua endaga kaasa hüppe kommentaariruumi kvaliteedis.

Blogi Memokraat kasutab näiteks Disqus tehnoloogiat leebemal tasemel, mis on kindlasti mõnevõrra rünnatavam kui näiteks Tarkinvestori rangem isikukoodi nõue, kuid arvestades, et uute kasutajanimede pidev loomine on suhteliselt tülikas, on ka juba leebe autentimise keskkonna loominega võimalik saavutada esialgseid häid tulemusi.

Leebe autentimisega on tegelenud küll ka Eesti Päevalehe *online* versioon, kuid selle juhtumi puhul ei ole tänaseks suurt vahet autenditud kommentaaride ja anonüümsete vahel, kuna mõlemad ilmuvad samadel alustel ning lisaks ei jäta kommentaariumi tulemused muljet, et toimuks autenditud kommentaatorite eemaldamine diskussioonist isegi siis, kui nad postitavad selgelt vaenu õhutavaid ning radikaliseerivaid tekste.

Eelkontrolli rakendamine

Inimeste töölevõtmine kommentaaride eelkontrolli teostamiseks on keeruline probleem, kuna sellega kaasnevad kulutused ajalehele ning vajadus teha keerulisi toimetuspoliitilisi otsuseid. Samas muutub see küsimus oluliselt lihtsamaks, kui lahti mõtestada kambatsensuuri probleem ja selle tegelik mõju ühiskonnale. Ajaleht, kes toodab või innustab ühiskonda mõjutavat diskussiooni peab suutma seda hoida raamides, mis vastavad heale tavale ning sellel on hind. Samuti on võimalik paika panna toimetamisreeglid, mille alusel saab otsuseid kiiresti teha. Needsamad reeglid saab avaldada ka kõigile kasutajatele, et asi oleks läbipaitsev.

On näiteks teada, et Helsingin Sanomat kasutavad kommentaaride eelkontrolli ning selleks on tööl kolm inimest ning igaks juhuks reservis veel kaks inimest.

Kommentaariumisõnumite eelkontroll on kindlasti üks võimalikke lahendusi, mida soovitame kasutada (taas kord viitame ka võimalusele teha seda koos identifitseerimisega nii, et eelkontrolli läbivad ainult anonüümsed kommentaarid).

⁶ <http://memokraat.ee/2009/09/aitab-trollidest-lahendused/#comment-16409783>

Ärimudeli põhine sisumuutus

Sten Tamkivi on pakkunud Memokraadis esinedes välja võimaluse muuta *online* kanal tellimispõhiseks, kusjuures tellijad ei näe soovi korral anonüümseid kommentaare ja reklaame.

Teine tema poolt pakutud idee oli paremate kommentaaride eest maksmine:

“Ja minnes veel kaugemale, ma oleksin valmis maksma heade kommentaaride nägemise eest. Mul ei ole häbi tunnustada, et tunnen ennast tihtipeale näiteks Sirpi lugedes lollina. Satub see mulle enamasti kätte lennukis ja paberil, [võrguväljaandesse](#) satun harva konkreetse lingisoovituse peale. Ja pea alati kui satun, tunnen puudust... kommentaaridest! Mõne segasemaks jääva, aga intrigeeriva intellektuaalse teema juures näeksin suurt väärtust seda edasi lahkavas ja eri vaatenurki pilti juurde toovas kommentaariumis.”⁷

Hetkel on raske hinnata nende mudelite sobivust Eesti turule, kuid tegemist on iseenesest huvitava võimalusega, millega eksperimenteerimine võib viia innovaatiliste võimalusteni meedia sisu eest raha küsida ja samal ajal luua ka uut ruumi demokraatliku diskussiooni jaoks.

Erinevad pehmed tööriistad

Ajakirja *Wired* märtsikuu number kirjeldab erinevaid pehmeid meetodeid⁸, kuidas vähendada anonüümset ekstremismi. Nende seas on nii öelda kasutajate endi poolne tsenseerimine, kommentaaride väljahäätamine ning ebatsensuursete väljendite muutmine vokaalide vms eemaldamise teel. Selliste vahendite kasutamist soovitame samuti katsetada, kuid eelistame sellele siiski ranget või leebet autentimist.

Isikuandmed

Siinkohal on oluline, et toimetuses oleksid täpselt paika pandud isikuandmetega ümberkäimise reeglid, mis tagaksid kommenteerijale kindlustunde, et tema identiteet on kaitstud vastavalt toimetuse poliitikale ning Eesti Vabariigi seadustele. Näiteks juhul kui kommentaator eksib toimetuse poliitika vastu, on karistuseks kommentaari eemaldamine võib olla ka edasise kommenteerimise keelamine, kuid mitte isikuandmete avaldamine. Kui kommentaator eksib seaduste vastu, toimuvad protseduurid kooskõlas Eesti Vabariigi seadustega.

Modereerimise reeglid

Lisaks isikuandmete kasutamisele kaasneb vastutus ka modereerimisega. Näiteks on teada üks juhtum, kus üks Eesti ajaleht on kirjutanud vigase artikli, kommentaator on sellele tähelepanu juhtinud, viga on ära parandatud, kuid seepeale on kustutatud ka sellele viitav kommentaar. Sellisel kujul on selgelt tegemist modereerimisõiguse ebaadekvaatse tarvitamisega ajalehe poolt.

Sarnaste juhtumite ennetamiseks on väga oluline, et ajalehel oleks endal olemas selged modereerimise reeglid ning et need oleksid ka lugejatele teada ja näha. Neis reeglites peaks täpselt kirjas olema, millisel juhul kommentaar võidakse kustutada või kasutaja eemaldada. On selge, et on olemas kommentaare, mis on oma sisu poolest piiri peal ning moderaatoril võib olla keeruline teha lõplikku modereerimisotsust. Selleks puhuks võivad meediaväljaanded kaaluda ka

⁷ <http://memokraat.ee/2009/09/aitab-trollidest-lahendused/>

⁸ http://www.wired.com/techbiz/people/magazine/17-04/st_thompson

võimaliku vahekohtuniku rolli loomist ehk siis anda mõnele töötajale õiguse lahendada vaidlusküsimusi.

Uued mobiilsed platvormid

Uued mobiilsed internetiplatvormid, e-raamatu lugejad ning muud seadmed on üle võtmas mitmeid seni laua- või sülearvutitele kuulunud funktsioone. Ennustatakse, et aastal 2011 müüakse maailmas juba rohkem nutitelefone kui personaalarvuteid⁹. Jälgides tehnoloogilisi suundumusi, on selge, et need kõik mõjutavad oluliselt meedia tarbimist ning ka uusi esilekerkivaid meedia ärimudeleid.

Oma olemuselt on uued platvormid tihti kinnisemad ja rohkem tootja poolt kontrollitud kui senised internetikasutamise võimalused. See tähendab, et inimeste identiteedid on rohkem seotud paratamatult reaalse isikuga ning vähenevad mitmed muud võimalused ja vabadused. See võib tunduda lihtsa lahendusena trolliprobleemi vastu, kuid siinkohal soovitame olla hoopis ettevaatlikud, kuna võib saabuda ajajärk, kus anonüümsus kui tehnoloogia hakkab kaduma, koos selle väärtuslikuga, mida see demokraatiale võib pakkuda.

Eriti kergesti juhtub see aga ülereageerimisena tänasele täiesti modereerimata keskkonnale, eriti kui probleemid anonüümsete ekstreemsustega süvenevad veelgi.

Võrdluseks võib tuua Ameerika Ühendriikide koomiksikoodeksi 1954. aastast, mis tekkis, kuna koomiksitootjaid ähvardati väga rangete seaduslike repressioonidega. Koomiksitate avaldajad olid sunnitud kokku leppima enesetsensuuris tasemel, mis oli selge ülereageerimine võimalikele probleemidele. See ahendas sõnavabadust koomiksites oluliselt.¹⁰

Koomiksireaktsioon sai aga teatavasti alguse Ameerika psühhiaater Fredric Werthami raamatust, "*Seduction of the Innocent*" mis hoiatas, et koomiksid hukutavad noorsugu.

Seega soovitame ajalehtedel tegeleda tõsiselt tänase keskkonna modereerimisega, kuid samal ajal ka selle peale mõtlemisega, kuidas säilitada vabadused tulevastes keskkondades.

Kokkuvõtteks

Netikommentaariid on leiutis, mille potentsiaal on võimas. Kahjuks on sellega nagu iga teise tehnoloogiaga - seda tuleb õppida tundma ja seejärel õppida kasutama. Nagu kunagi loodi liikluseeskirjad, et üha kiiremini sõitvate ja üha suurema hulga autodega oleks vähem liiklusõnnetusi, nii tuleb ka teiste tehnoloogiate puhul läbi mõelda nende kasutamise mõjud inimesele ja ühiskonnale. Loodetavasti ei juhtu Eestis nii, et selle tõdemuseni jõutakse liiga hilja.

⁹ <http://www.businessinsider.com/chart-of-the-day-smartphone-sales-to-beat-pc-sales-by-2011-2009-8>

¹⁰ Näiteks: "No comic magazine shall use the word horror or terror in its title" või "divorce shall not be treated humorously nor represented as desirable".